Մեր կարծիքով մեր բժիշկների պարտաւորութիւնն է յորդորել ծնողներին և դպրոցների վարչութիւններին ուղարկել մանուկներին մարմնամարզական դահլիճը, յորդորել և հասակ առած անհատներին օգուտ քաղել այդ օգտակար հիմնարկութիւնից, որովհետև յայտնի է որ մարմնամարզութիւնը պահպանում է և հասակ առածներին շատ և շատ հիւանդութիւններից, պնդացնելով մարմնի ոյժերը: Եւրոպայի իւրաքանչիւր մի քաղաքի մէջ կան հասակ առած մարդիկներից բաղկացած մարմնամարզական ընկերութիւններ:

Իսկ իրան, պ. Լոպէսին, խորհուրդ կը տանք հրաւիրել մի մշտական բժիշկ իր հիմնարկութեան համար, եթէ նա ինչպէս յայտնել է իր յայտարարութեան մէջ, կամենում է մտցնել բժշկական մարմնամարզութիւնը, մանաւանդ այլանդակված կազմուածք ունեցող մանուկների համար:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ГОЛОСЪ“ ԼՐԱԳՐԻ ՑՈԴՈՒԱԾՆԵՐԸ

—

„Голосъ“ լրագիրը իր անցեալ տարվայ համարների մէջ երկու առաջնորդող յօդուածներ է տպել ռուսաց եկեղեցու և հոգևորականութեան մասին, որոնցով յիշեցնում է ընթերցողներին հոգևոր սինոդի նոր պրօկուրօրի նշանակվելը և յայտնում է իր յոյսերը և ցանկութիւնները ուղղափառ եկեղեցու հարկաւոր վերանորոգութիւնների մասին:

Ցիշեցնելով այն փաստը, որ ռուս ժողովրդի հասարակ դասակարգը զանազան աղանդներ է ընդունում, իսկ բարձր դասը զանազան ընկերութիւններ է կազմում, որոնք բոլորովին անտարբեր են մնում եկեղեցական և կրօնական շահերի վերաբերութեամբ, համաձայնելով այն կարծիքի հետ, թէ դրա մէջ մասամբ մեղաւոր է հոգևորականութիւնը, լրագիրը մատնացոյց է լինում այդ երևոյթի հետևեալ պատճառների վրա. որ ուղղափառ եկեղեցական արարողութիւնները բաւական անհասկանալի և ձանձրացնող են ժողովուրդի համար և մասամբ անկարգ, որ եկեղեցու մէջ կարդացածներից և երգածներից շատ բան անհասկանալի է ոչ թէ միայն ծխականների, այլ և հոգևորականներից շատերի համար, որ եկեղեցական գրքերի թարգմանութիւնները անբաւականացուցիչ են, որ այդ թարգմանութիւնները տեղ տեղ մութ և անհասկանալի են և մասամբ անկանոն:

Այս պակասութիւնները ցոյց տալուց յետոյ լրագիրը կարծիք է յայտնում, թէ հարկաւոր է Ռուսաստանի զանազան քաղաքներում մասնաժողովներ կազմել յուսաւորված և գիտական հոգևորական անդամներով՝ եկեղեցական գրքերի անհասկանալի տեղերը ուղղելու և բացի այդ զանազան աղօթքների և եկեղեցական երգերի լեզուն փոխելու և այդ լեզուն հասարակ և ընդհանրութեան համար դիւրըմբռնելի դարձնելու նպատակով: Բացի այդ „Голосъ“ կարծում է, որ կտրելի էր եկեղեցական արարողութեան ժամանակ մի քանի անգամ կրկնվող աղօթքները, մաղթանքները և միակոչման ընթերցանութիւնը կրճատել և այդպիսով լաւացնել նրանց յատկութիւնը, փոքրացնելով քանակութիւնը:

Լրագիրը փաստերով ապացուցանում է, որ այդպիսի վերանորոգութիւնը նոր աղանդ չի ծագեցնի և ուղղափառ եկեղեցու ամբողջութեանը չի վնասի:

„Այժմ վանքերի մէջ եկեղեցական արարողութիւնները երկար են, նկատում է լրագիրը, ծխականների մէջ աւելի կարճ, իսկ պալատական, պետական և մասնաւոր եկեղեցիների մէջ արարողութիւնները կրճատվում են և փոփոխվում են: Այդ փոփոխութիւններից կախված են նրանց լաւ յատկութիւնները, որոնք մեզ պակասում են: Շտապով կարդալը և երգելը, մի և նոյն ժամանակ ընթերցողութիւնը չը վերջացրած երգեցողութեան սկսելը, աղօթողները տաճարից անդադար դուրս գնալը և ներս մտնելը, երեխաների լացը և աղաղակները, դրանք բոլորն էլ սովորական այնպիսի երևոյթներ են մեր ծխական եկեղեցիների մէջ, որոնք կարող են խանգարել ամենամեծ աստուածապաշտական տրամադրութիւնը: Եթէ կատարվեն վերոյիշեալ վերանորոգութիւնները, արտաքին կարգապահութիւնը ինքն ըստ ինքեան կը վերականգնվի, քանի որ աղօթքները լաւ կը հասկանան բոլորը, հետևապէս չեն ձանձրանայ և նրանց աստուածապաշտական տրամադրութիւնն էլ չի խանգարվի“:

„Голосъ“ կարծում է, որ եկեղեցական հասկանալի արարողութիւններով զրաւված ժողովուրդին պէտք է աւելի մատչելի լինեն եկեղեցական շահերին և պէտքերին վերաբերեալ հարցերը: Այդպիսով կը բարձրվին եկեղեցական տնտեսութիւնը, հաշիւները, աղքատների հովանաւորութիւնը և ծխական ուսումնարանների դրութիւնը, որովհետև դրանք հասարակական գործ կը դառնան:

Խօսելով ռուս հոգևորականների դրութեան մասին, լրագիրը նկատում է, որ այդ դրութիւնը պէտք է մեծ փոփոխութիւնների ենթարկվի թէ ներքին, թէ արտաքին և թէ բարոյական կողմերից:

Մեր բարձր հոգևորականութիւնը, ասում է լրագիրը, պէտք է հեռու լինի աստիճանաւորութենից և անմատչելի չը լինի: Եպիսկոպոսները պէտք է կատարեալ հովիներ լինեն, մատ լինեն ցածր աստիճանի հոգևորականներին և ժողովուրդին: Ուրեմն եպիսկոպոսական աստիճանը ստանալու պայմաններն էլ պէտք է փոփոխվեն:

Կուսակրօններից վերջին ժամանակներում շատ քիչ եպիսկոպոսներ են ընտրվում, որոնք բարոյական և գիտական յատկութիւններով գերազանց լինէին: Մի և նոյն ժամանակ պատահաբար և բոլորովին իզուր եպիսկոպոսական աստիճանը յատկացրած է միայն կուսակրօններին: Եկեղեցական ոչ մի օրէնք այդ չէ պահանջում, ընդհակառակը, քրիստոնէական սկզբնական գաղափարի համեմատ, կուսակրօնները պէտք է հեռու մնան հասարակական վարչական գործունէութենից, նրանց համար պէտք է խորթ լինեն կենսական և գործնական շահերը:

„Մենք չենք զարթեցնում պսակված եպիսկոպոսների վիճելի հարցը, ասում է „Голосъ“, այլ պնդում ենք, որ եպիսկոպոս լինելու համար անպատճառ հարկաւոր չէ կուսակրօն լինել և այդ պաշտօնը պէտք է մատչելի անել ժողովրդական հոգևորականութեանը: Այլի քահանաներից շատերը, առանց կուսակրօնութիւն ընդունելու, կարող են եպիսկոպոս լինել: Այսպիսի եպիսկոպոսները աւելի ամուր կապված կը լինեն թէ միւս հոգևորականների և թէ ժողովրդի հետ և նրանց յարաբերութիւնները վերջինների հետ աւելի թարմ, մարդկային և բնական կը լինեն“:

Շարունակութեան մէջ լրագիրը կարծիք է յայտնում, որ հոգևորականներին պէտք է հեշտացնվեն այդ կոչումից հեռանալու միջոցները, որ հոգևորականների կրթութեան և հովուական պաշտօնի համար պատրաստվելու միջոցները պէտք է լաւացնել, որ նրանց նիւթական դրութիւնը պէտք է ապահովել, որ վերջապէս նրանց վարձատրվելու մի քանի ստոր ձևերը պէտք է փոփոխել և այլն:

Վերջը լրագիրը նկատում է, որ եթէ հոգևորական դասի այդ անաջող պայմանները չը փոխվեն, մարդիկ կը ձեռնադրվեն ոչ թէ իրանց կոչման համեմատ, այլ ուրիշ նպատակներից դրդված:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Երևան, 25-ին դեկտեմբերի 80

«Մշակի» 199 և 228 համարներում «Վրոյր» ըստորագրութեամբ մի նամակագիր խօսելով լուսաւորչական հայերի դէպի բողոքականների ունեցած ատելութեան մասին, ի միջի այլոց յիշում է բողոքական Աստուրին հրապարակաւ գանակոծելը և նրան սպանելը բողոքականութեան համար: Պարտաւորութիւն եմ համարում պ. Վրոյրին հետևեալ պատասխանը տալ: Բողոքական Աստուրը իմ հարազատ հայրս է, նրան ոչ մի ժամանակ չեն ծեծել, նա այն կորած մոլորած մարդիկներից չէր, որ համարձակվէին նորան փողոցում կամ մի այլ տեղ ծեծել: Հօրս սպանեցին Երևանից 17 վերստ հեռաւորութեամբ Բէգզադալու գիւղում 1876 թուին. սպանողը քահանայ էր: Հայրս գնացել էր տէր հօր տունը նորանից իր 800 բուբլի ստանալիքի համար, քահանան կարծելով

Դաղեանցը «Մշակում», որի մէջ ևս Երևեցաւ և Մօսկվայի կարծեմ 20 հայ ուսանողների բողոքը, բայց... բայց առաւել լաւ է լռել այդ բողոքի ստեղծվելու մասին. միայն այսքան կարող եմ ասել, որ Մօսկվայի հայ ուսանողութիւնը, որքան ես անձամբ համոզվեցայ, իմանում է յարգել և սիրել այնպիսի «դարվիշ»-ներին, որպիսին մեր տաղանդաւոր Բաֆֆին է:

Մի օրգանից, որը ուզում էր ցոյց տալ իրան ընդունակ հասկանալու թէ՝ ինչ է ուսանողների սուրբը կոչումը etc. etc., ի հարկէ, ընթերցող, դուք չէիք կարող սպասել հետևեալը.

Պ. Թ. Զ., իբր թէ ցոյց տալով Դաղեանցին, որ նրան ամենեին աւելորդ էր (Մշ. № 143) յիշել իր ուսանող լինելը (ինչու է յիշել այդ պ. Դաղեանցը ցոյց կը տանք ներքև), ասում է.

«... Լսեցիք, պարոններ, Մօսկ. համալսարանի իրաւաբ. բաժնի ուսանող և գիտէք ինչ է նշանակում ուսանող—մի ամենիմաստ, բազմագէտ....» չենք ուզում շարունակել արտագրել զանազան երևխայական ծաղրութիւնների ամբողջ մի շարք. Այստեղ մենք ուշադրութիւն կը դարձնենք պ. Թ. Զ.-ի այն խօսքերի վրա, որոնք վերաբերվում են առհասարակ ուսանողութեան.

«.... Բայց ներեցէք, պ. Դաղեանց, մեք այդ անունից (այսինքն ուսանող) շացողներից չենք, այդ նոր բառ չէ մեզ համար, մեք տգէտ ամբոխի դաղափարը չունենք ձեր ուսանողութեան վրա, մենք համոզված ենք թէ՝ «էշը միշտ էշ կը մնայ, թէ կուզ Մեքքայ էլ տանես նըբան....» (№ 30)

Բրավո... որ Ցիտովիչն է խօսացել աւելի համակրութեամբ.... Եօթ ամսվայ մէջ այսպիսի փոփոխութիւն մի լրագրի հայեացքների մէջ. բայց ոչ. սա մի զարմանալու բան չէ. մենք գիտենք և դուք. պ. Պապաջանեանց, ինքներդ էլ գիտէք թէ՝ ինչ շարժառիթներ էին ստիպում ձեզ իւղել ուսանողների գլուխը. Մենք այդ կը ցոյց տանք փոքր ինչ ներքև.

* * *

«Ապացոյցներ, պատմական փաստեր, օրինակներ, իրողութիւններ...» գոռում է «Մեղու Հայաստանի». Որքան էլ պատմութիւնից վերցրած օրինակներ ցոյց տաս, որքան էլ փաստեր աչքի առաջ դնես, նա դարձեալ շարունակում է ասել թէ՝ «Մշակը» առանց փաստերի է խօսում և այլն և այլն. Մի և նոյն քաղաքականութեան հետևեց և «Պսակը»

„Պսակին“ աշխատակցում են Էջմիածնի երկու երեսելի պաշտպանողներ Թ. Զ. և ՑՎ.Մ. Մենք չենք իմանում թէ՝ ոյք են այդ պարոնները, բայց թէ դրանց յօդուածների սխօլաստիկական ձևերից, թէ ոճից, թէ, վերջապէս, լոգիկայից երևում է թէ հոգևորականների որ կարգից պէտք է լինեն.

«....Մեք (Թ. Զ. № 30) միշտ կը պաշտպանենք Էջմիածնի նշանակութիւնը... (և այլն)..., բայց եթէ երբէք կատարվեն նորա մէջ այնպիսի իրողութիւններ, որոնցով կարող է վայր ընկնել նա, մեք... չենք զլանալ նաև այդ իրողութիւնների դէմ յարձակվել...»

«...Էջմիածին և Էջմիածականներ—սոքա բոլորովին տարբեր բաներ են, որոնց չէ կարողանում «Մշակը» իրարից որոշել....»

Մթթէ այստեղ հարկաւոր են որ և իցէ բացատրութիւններ. այս սոֆեստիկական ձևերը ամենքիս համար ակներև են. Կարծես պ. Թ. Զ. չէ իմանում, որ «Մշակը» եթէ յարձակվում է Էջմիածնի անգործունէութեան վրա, այդ չէ նշանակում թէ «Մշակը» հերքում է, որ Էջմիածինը (իբրև ազգային հիմնարկութիւն) կարող է մեծ դեր խաղալ ազգային պատմութեան մէջ, ինչպէս և խաղացել է մի քանի անգամ, կարծես Թ. Զ. չէ հասկանում, որ Էջմիածնի վրա յարձակվել նշանակում է՝ յարձակվել նորա մէջ այժմեան գլխաւոր գործիչների վրա...

Ահա Էջմիածնի այս երևելի պաշտպանողը ինչպէս է ուզում պաշտպանել Էջմիածինը.

«....քանի քանի անգամ Էջմիածինը հաշիւ տուաւ Ալաշկերտցուց փողի մասին, քանի քանի անգամ ասուեցաւ թէ հանգուցեալ Այվազովսկու բոլոր գրութիւնները ամբողջ և անվնաս պահվում են Էջմիածնում, բայց «Մշակը» դեռ այժմ գոռում է թէ այդ փողերը կերուած են (?), դեռ ճչում է թէ այդ գրութիւնները բոլորը (?) այրուած են....»

Ինչ կը վերաբերի ալաշկերտցուց փողերի մասին, այժմ էլ ոչ ոքի համար գաղտնիք չէ այն, ինչ հաղորդեց Հայկակը (Մշ. № 178), այսինքն՝ սեպտեմբերի 26-ին եղել է Կ. Պոլսում ազգային ժողովի նիստը և ըստ առաջարկութեան պ. Պ. Փափազեանի որոշվել է խնդրել Վ.Հ. Կաթողիկոսին, որ ժողոված դրամը գործածվի իր նպատակին.

Մեղ ամենքիս յայտնի է, որ այդ փողերը մինչև անգամ հանգստութիւն են վայելում Էջմիածնում. Ուրեմն «Պսակի» մայիսի համարի մէջ (8) մի ուրիշի՝ պ. ՑՎ.Մ-ի միջոցաւ ասել է հետևեալը.

«... Էջմիածնի վրա խօսած ժամանակ գոնէ պէտք է թերթէր («Մշակի» խմբագիրը) նրա պաշտօնական օրգանը. Այդքան վայր ի վերոյ յարձակումներից յետոյ կը խոստովանի արդեօք պ. Արծրունին թէ ինքն սխալվել է, եթէ նրան ցոյց տան անցեալ տարվայ (այս 1879) հոկտեմբերի ամսատետրում տպուած, որ օգոստոսին առած են ալաշկերտցուց փողերով.... (այս ինչ) ....արժեստամակներ... և այդ դրամի գործադրութիւնը յանձնված է Կ. Պոլսի Դպրոցասիրաց Արևելեան ընկերութեանը. Ի՞նչ արժէք ունեցան «Մշակի» առաջնորդող յօդուածներով պահանջները»

Ասել այդ խօսքերը, ասում ենք, մենք, լրութիւն չէր... բաւական չէ, որ «Արարատը», Էջմիածնի օրգանը, քնացնում է ժողովրդին, որ «Պսակն» էլ մի կողմից նրա օգնական է հանդիսանում...

Զուարճացէք, ընթերցող, թէ ինչ կարծիքի են Էջմիածնի պաշտպանողները (նոյն իսկ № 8).

«.... Ոմն Բաղ. Արծրունին մի քանի կօպէկ նուիրելով (լ հարկէ ազգի պահանջները լրացնելու նպատակաւ), նոյնպէս և շատերը կարծես իրաւունք են ստանում պահանջող լինել... (պահանջել Էջմիածնից որ այդ կօպէկները իր նպատակին գործածվին)...»

Սրան, Էջմիածնի պատուելի պաշտպանողներ, ասերէն կասեն. «Вотъ тебѣ и разъ!»